Ю.І. Єхануров, канд. екон. наук, проф.

НОВІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКІЙ ЕКОНОМІЦІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

В статті висвітлено основні передумови виникнення економічної кризи, проаналізовано можливі альтернативи виходу із неї на сучасному етапі та запропоновано основні напрями розвитку вітчизняної економіки.

The main reasons of the economical crisis are showed in the article, the alternatives of the crisis way-out in modern conditions are analyzed and the main ways of the national economy development are offered.

Ключові слова: популізм, економічний прагматизм, інтеграція, дефолт.

Keywords: populism, economical pragmatism, integration, default.

Світова криза наочно висвітила недоліки сучасної економічної політики, які пов'язують із надмірним захопленням ідеологемами неолібералізму. Проте Україна виявилась «вирваною» із загального контексту. Вітчизняні кризові явища розгорталися за специфічним сценарієм, їх наслідки мали більш руйнівний характер та, судячи зі всього, триватимуть набагато довше ніж у розвинутих країнах.

Головна причина, що обумовила «відмінність» українського шляху, тотальне захоплення керівного органу країни – Кабінету міністрів – ***популізмом***. В той час, коли Уряди всіх держав світу швидко зрозуміли та адекватно відреагували на очевидну потребу радикальної корекції поточної політики, керівництво нашого – продовжувало небезпечну практику «годування народу», всупереч реальному стану економіки та можливостям державних фінансів. Саме тому протягом 2009 року, в Україні, на відміну від більшості країн світу, кризові явища поглиблювались, що поставило країну на межу суверенного ***дефолту***.

Крах популізму

За даними міністерства економіки падіння ВВП протягом минулого року становило 15%. При цьому, за даними Держкомстату індекс промислової продукції за 2009 рік (порівняно з 2008 роком) впав до 78,1%. Однак, навіть таке падіння економіки не спричинило перегляд видаткової частини держбюджету. Гірше того, Кабінет міністрів в супереч наявній законодавчій базі, запровадив вкрай небезпечну практику безповоротного кредитування Пенсійного фонду та НАК «Нафтогаз України», що виявилися не здатними покривати власні видатки. В сукупності, ці чинники призвели до формування небаченого за роки незалежності дефіциту держбюджету, який за підрахунками Секретаріату Президента, вийшов у минулому році на рівень 79,6 млрд. грн. (для співставлення – загальний розмір Держбюджету в 2009 році дорівнював 267,3 млрд. грн.).

Основними джерелами покриття дефіциту, за даними Рахункової плати, стали кошти МВФ (порядку 14 млрд. грн.), а також переплата податків підприємствами наперед (майже 14 млрд. грн.) та неповернення їм ПДВ (на суму біля 23 млрд. грн.). З

цього можна зробити висновок, що основними напрямками боротьби з кризою для Уряду Тимошенко стали не реформи, чи хоча б запровадження прийнятих в усьому світі заходів, спрямованих на оздоровлення економіки та збалансування державних фінансів. Уряд популістів намагався вгамувати кризу за рахунок зовнішніх запозичень та внутрішніх резервів приватного бізнесу. Проте «безповоротне проїдання» отриманих коштів лише поглиблювало кризу, бо, з одного боку, «обезкровлювало» реальний сектор економіки, а з іншого, «ретранслювало» кризу на майбутні періоди. На початок 2010 року сукупний державний (прямий) та гарантований державою борг виріс майже удвічі, і перетнув, за підрахунками міністерства фінансів, позначку в 300 млрд. грн.

З огляду ж на задекларованe з боку Уряду бажання «убезпечити» громадян України від кризи, важливо відзначити, що на практиці воно обернулося помітним погіршенням показників соціально-економічного становища. Так, за даними Держкомстату, індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2009 рік в цілому становив 112,3%, тоді як розмір середньомісячної зарплати протягом минулого року збільшився лише на 4,9%. При цьому упродовж січня – листопада 2009 року на 38,1% (або на 452,3 млн. грн.) зросла сума заборгованості з виплати зарплати, загальна сума якої (заборгованості) на 1 грудня 2009 року сягнула 1,6 млрд. грн. Подібні негативні явища супроводжувались зростанням рівня безробіття, який за підсумками минулого року (за методологією МОП) вийшов на рівень 8,6% (для економічно активного населення) та – 9,4% (для населення працездатного віку). Проте найгіршим підсумком періоду розквіту «політики махрового популізму» є те, що вже у найближчому майбутньому ризики суттєвого погіршення соціально-економічного становища набудуть рис системної та майже невідворотної загрози.

Принагідно відзначимо ще один момент: політика «материнської турботи» щодо простого народу супроводжувалась тотальним перекручуванням фактів та намаганнями замовчувати реальну ситуацію, що склалася у вітчизняній економіці. Безпрецедентною стала фактична заборона Держкомстату на оперативне оприлюднення даних соціально-економічного розвитку країни. Непрозора газова угода з Російською Федерацією, за якою Україна була змушена платити за блакитне пальне чи не найбільшу ціну в Європі та потрапила під постійну загрозу застосування штрафних санкцій, видавалася за величезний прорив. Прикметне, що подібну практику замовчування та перекручень, Уряд популістів намагався запровадити і у зовнішніх стосунках, що, зрештою, призвело до призупинення співпраці з МВФ.

Стало очевидним, що основні виклики, що постали перед українською економікою останнім часом, породжені переважно безвідповідальною політикою популізму, а не власне світовою кризою. Світова криза лише підштовхнула снігову кулю наших проблем, яка під впливом загальної інерції «недореформ» та в умовах недолугої економічної політики, швидко перетворилася на справжню лавину, що загрожує поховати українську державу.

Невідкладні антикризові заходи

За умов дефіциту часу та ресурсів, в першу чергу, маємо говорити про невідкладне запровадження комплексу антикризових заходів, що зупинять наростання негативних явищ. Очевидно, що ці заходи є непопулярними, але, на наш погляд, безальтернативними для рятування економіки та країни в цілому. Їх повний виклад наведено у збірці «Антикризова програма «Прагматичний вибір», тоді як в даній публікації ми наведимо лише її окремі – ключові – моменти.

При цьому, ми вважаємо за необхідне відзначити одну, проте, на нашу думку, принципово важливу передумову. Запровадження реальної антикризової політики має супроводжуватися ***притягненням до політичної відповідальності*** тих політиків та політичних сил, що вдалися до авантюрних дій заради задоволення власних владних амбіцій та досягнення вузько корпоративних кон'юнктурних цілей. Без широкого роз'яснення згубності та наслідків політики популізму, не можливе «прояснення» суспільної свідомості, а значить – і формування критичної маси співгромадян, що підтримуватимуть непопулярні заходи сьогодні та унеможливлять реванш «популістів» у майбутньому.

Отже, з огляду на наявні – суто українські реалії – протікання кризи, першочерговим завданням будь-якого нового Уряду стане приведення до ладу системи державних фінансів. Очевидно, що такий крок передбачає, насамперед, приведення державних видатків у відповідність до реалістичних показників доходної частини бюджету. Держава мусить відмовитися від практики підкорення потреб випереджаючого одужання економіки міркуванням забезпечення тотального соціального захисту «всіх та кожного».

Ми мусимо перетворити соціальну сферу з гальмуючого фактору на чинник, що сприятиме оздоровленню, а потім – й прискореному розвитку економіки.

На початковій фазі реформ в соціальній сфері необхідно здійснити повну ***монетизацію пільг*** із запровадженням відкритого електронного реєстру пільговиків. Розпочати такий процес можна з транспорту, для чого потрібно скасувати діючі привілеї та пільги, які замінюються на нову схему контрольованого персоніфікованого соціального захисту. Ще одним невідкладним кроком є запровадження ***поетапного підвищення пенсійного віку***. Без нього будь-які сподівання щодо оздоровлення ситуації навколо Пенсійного фонду є марними та безпідставними. Обговоренню підлягає лише загальна схема підвищення, або на три місяці щорічно, або, навіть, за ще більш радикальним сценарієм.

Одночасно з послабленням соціального навантаження на бюджет слід невідкладно позбавитись від «газового» тягарю, який проявляється, передусім, в постійному дотуванні НАК «Нафтогаз України». Для цього запроваджується ***поетапне збільшення ціни на газ для населення*** з одночасним ***вирівнюванням цін на імпортний газ та газ власного видобутку*** у відповідності до світової кон'юнктури. В такій спосіб, у найближчій перспективі, буде ліквідовано умови для корупційних схем збагачення та забезпечено

зростання долі українського газу в загальнодержавному енергетичному балансі. Тоді як в середньостроковій перспективі це сприятиме послабленню енергетичної залежності країни.

Важливим напрямком антикризової діяльності прагматичного Уряду має стати ***відновлення конструктивної взаємодії з Національним банком***. Для цього новій урядовій команді слід відмовитися від порочної практики тиску на головного кредитно-фінансового регулятора країни. НБУ має зосередитися на виконанні своїх безпосередніх обов'язків, а не виконувати невластиві функції із затикання бюджетних дірок чи кредитування державних компаній, що в силу тих чи інших обставин не в змозі покривати власні видатки.

Третя група заходів має відновити ***реальний та відповідальний діалог Уряду з українським бізнесом***. Поза цим процесом не можлива реальна детінізація економіки, без якої будь-які антикризові заходи приречені на невдачу. Першим кроком на шляху пошуку конструктивного формату взаємодії Кабінету міністрів та підприємців може стати запровадження прозорих механізмів повернення ПДВ, реструктуризація боргів з відшкодування цього податку та першочергове повернення заборгованостей виробникам реального сектору економіки.

Нарешті, четвертим напрямком антикризової діяльності прагматичного Уряду має стати докорінний перегляд економічної політики. З цією метою, терміново має бути ***припинено будь-яке дотування чи субсидування підприємств з низьким рівнем потенційної конкурентноздатності*** (зокрема, з високим рівнем споживання невідновлюваних ресурсів та збиткових). Єдиним виключенням можуть стати підприємства, що забезпечують безпеку життєдіяльності громадян.

Формування зон стабілізації та економічного зростання

На наш погляд, рішуче та невідкладне впровадження запропонованих вище заходів, з одночасним припиненням ***практики ручного та волюнтаристичного керування економічними процесами***, дозволить у відносно короткий термін стабілізувати ситуацію в системі державних фінансів, як це відбулось наприкінці 2005 року. Однак реальний вихід України з кризи розпочнеться лише тоді, коли Уряд приступить до реалізації політики спрямованої на формування зон стабілізації та економічного зростання.

Для цього, першочергово, на основі всебічного аналізу власних ресурсів та власного економічного та технологічного потенціалу, з одного боку, та всебічного аналізу останніх тенденцій світового економічного розвитку, має бути ***визначений перелік показників потенційної конкурентноздатності і державні стратегічні інвестиційні пріоритети***. Після цього, без будь-яких виключень, прагматичний Уряд повинен підтримувати лише проекти з виробництва наукоємкої продукції, з впровадження новітніх технологій та ті, які допомагатимуть активному просування національної продукції на зовнішні ринки, проведенню

зовнішньоекономічної експансії та підвищенню загального рівня конкурентноздатності економіки України.

Одним із таких інвестиційних пріоритетів, на нашу думку, має стати ***вітчизняний агропромисловий комплекс та переробна промисловість***. Україна повинна в повній мірі використати свій аграрний потенціал та відновити свій статус житниці Європи. Другим може стати державне ***стимулювання розвідок та проектів зі збільшення видобутку газу на українських родовищах***, особливо в районі причорноморського шельфу. Третім пріоритетом вбачається державне стимулювання ***розробки та втілення енергозберігаючих програм та технологій***, насамперед, у сфері ЖКГ. Фінансовим джерелом для їх запровадження можуть стати кошти, які Уряд отримує від продажу квот на викиди в атмосферу.

Великий антикризовий потенціал містить в собі діяльність нового Кабінету міністрів, що буде спрямована на формування «запасу міцності» в промисловому секторі економіки. Зони стабілізації та первинного зростання можуть бути створені за рахунок ***налагодження замкнутих ланцюгів споживання*** всередині країни. Очевидно, що першими кандидатами на утворення таких ланцюгів є підприємства гірничо-металургійного комплексу, транспорту та будівництва.

Поступове одужання України поставить перед прагматичним Урядом завдання ***відновлення макроекономічних балансів***, зокрема, ***в сфері зовнішньоекономічної діяльності***. Поза вирішенням проблеми від'ємного сальдо у зовнішньоекономічному балансі (яке у 2008 році дорівнювало 18 580,9 млн. грн., а в 2009-му, при майже половинному скороченні обсягів операцій, – 5 732,7 млн. грн.), добитися економічного зростання не можливо. Тоді як, позитивні тенденції в цьому питанні стануть першим свідченням, того, що Уряд перевів у практичну площину розмови про реальну підтримку вітчизняного товаровиробника.

Далеко не в повній мірі, з огляду на потенційні можливості щодо створення передумов виходу з кризи, використовується ***потенціал ЕВРО****-2012*. Такий масштабний загальнонаціональний проект може і повинен стати потужним магнітом у справі залучення до України інвестиційних коштів. Поки що ж ми маємо абсолютно протилежну картину. За підрахунками експертів ми вже витратили з бюджету на підготовку до Чемпіонату Європу з футболу майже 6 млрд. грн., отримавши при цьому нуль гривень інвестицій. З наявної практики підготовки до ЄВРО очевидний ще один недолік – нехтування національними інтересами. По іншому важко оцінити той факт, що в програмних документах з підготовки зафіксований пункт щодо створення 2,9 млн. робочих місць, при реальному виконанні цього показника на рівні 3,5 тисяч з одночасною видачею 600 дозволів на залучення іноземних працівників.

Інтеграція країни

Проте, на жаль, успіх України в боротьбі з кризою, перспективи її більш-менш швидкого виходу на траєкторію сталого зростання, залежать, передусім, від розв'язання ключової політичної проблеми сьогодення – роз'єднання та ворожнечі політичних еліт, штучного протиставлення різних регіонів України, масштабних спекуляцій на заідеологізованих темах. В умовах політичного розколу годі сподіватися на проведення системних реформ (бюджетної, податкової, пенсійної тощо), поза якими всі обіцянки щодо виведення країни з кризи мають приблизно такі ж шанси на втілення, як і обіцянки, що лунають під час численних ток-шоу.

Таким чином, ключовою передумовою пошуку та формулювання країною адекватних відповідей на нові виклики, поява яких за часом збіглась з розгортанням світової кризи, є ***внутрішня інтеграція України***. Для цього політичні еліти, політично активна частина суспільства повинні:

по-перше, припинити спекуляції на темах, що неоднозначно сприймаються в різних регіонах України. Для цього достатньо запровадити на будь-який визначений період (хоча б 2-3 роки) мораторій на винесення та обговорення таких тем на державному рівні;

по-друге, визнати пріоритетність загальнонаціональних інтересів щодо лідерських, партійних, корпоративних чи регіональних потреб.

На сьогодні, коли Україна постала на критичній межі, ми повинні досягти суспільного консенсусу щодо спільної ідеології виживання. Такою ідейною матрицею, що стане платформою для внутрішнього об'єднання країни, може і повинна стати ідеологія ***економічного прагматизму***.